

Nutylėtų gyvenimo galimybių prisikėlimas

Iš pirmo žvilgsnio atrodo paprasta: prigimtis pašaukė žydu, lietuviu, vokiečiu... bet tėvai paslėpė prigimtį dėl vaiko saugumo. Tačiau štai atėjo diena, kai dar kartą turi apsispręsti, kas tu esi, ir tai įgyvendinti: kūnu, gyvenimo veiksmais, naujais jausmais, santykiais.

■ Gintautas Mažeikis

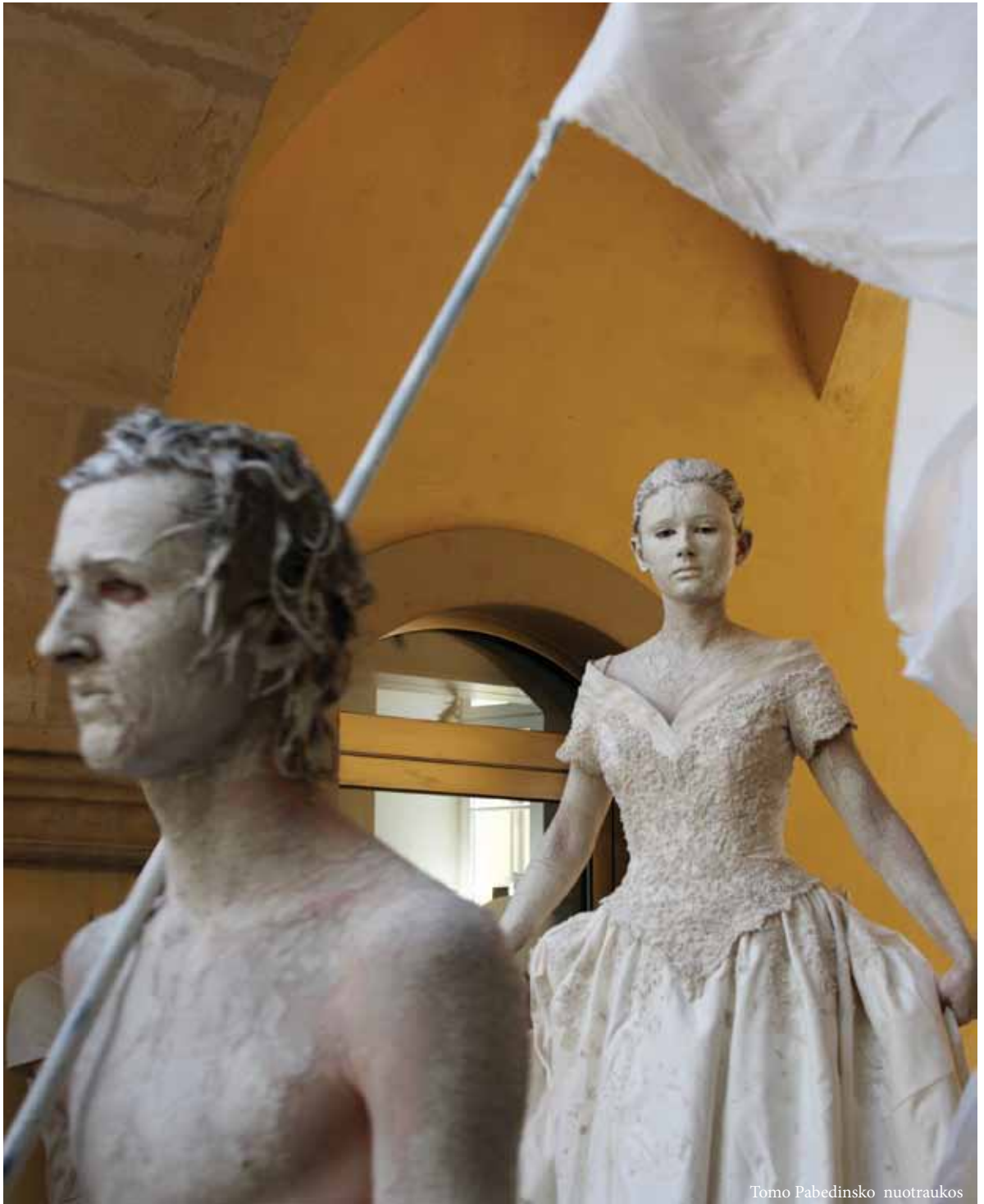
Kultūros filosofas, VDU Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto Socialinės ir politinės teorijos katedros vedėjas

Kitus prigimtis pakviečia būti merginomis, bet gimsta su vyriškumu požymiais ir pasaulis žūtbūt diržu ir karine rikiuote lavino jas tapti vyrais; kai kuriuos prigimtis apdovanojo girdėti muziką ir šokti, tačiau valstietiška ir darbininko dalia kas dieną mokė klausytis botago švilpimo ir mašinų gausmo; socialinė gimtis pakvietė būti dvarininku, o gal žyniuonės vaiku, bet partija išmokė būti beveidžiu masių ideologijos sraigteliu... Socialinio konstruktivizmo teorija kalba apie tai, kad tauta, lytis, talentas tėra dirbtiniai dariniai. Ši teorija ir įvairios susijusios socialinės inžinerijos, asmens savimonės reguliavimo praktikos siekia mus išlaisvinti nuo prigimties, nuo visuomenei nepavaldžių priklausomybių ir kurti modernų, gamybos ir politikos poreikius

tenkinantį žmogų. Prievartinį išlaisvinimą ir kartu dresūrą (subjekciją, t. y. priklausomybę) vykdo geriausių ketinimų ir meilės vedini žmonės: tėvai, draugai, mokytojai, visuomenės lyderiai... Dar daugiau, iš pirmo žvilgsnio toks pavertimas viešpataujančių santykių subjektais atrodo neišvengiamas. Teigiama, kad laiko atgal neatsuksi, bet... naują kelią galima sukurti.

Ir vis dėlto šis linijinis determinizmas ir konstruktivizmas nėra visagaliai ir maištas prieš įvykdytą pasirinkimą tikrai galimas, nes tik tada ko nors yra vertos svajonės ir slapčiausi praeities pėdsakų atradimai. Žinoma, žmogaus širdis ir gebėjimai išsipildo ne svajose, o negailestingoje istorijoje ir gamtoje, konkurencinėje socialinėje-politinėje tikrovėje, kur ištiesta kieno nors pagalbos ranka reiškia ir naują įpareigojimą, kur universitetai įkūnija ne tik laisvę, bet ir mokytą priklausomybę.

Tačiau tai, ką giminės, klano ar tautos žodžiais siūlo prigimtis, dažniausiai tėra egzistuojančių klasinių santykių ir prievartos mechanizmų reprodukcija.

Tomo Pabedinsko nuotrauka

Gera, jei gimei galingo ir turtingo vyro giminės klane, žinoma, geriau berniuku, bet galima ir mergaite. Tačiau kitais atvejais konkurenciją išlikti pasaulyje apsunkina viešpataujančios ideologijos, kurias gina stipresnės grupuotės ir prisidengia esencializmo vardais: bibliinių santykių, šeimos tradicijos, tariamos prigimtinės teisės ir tvarkos... Ši teisė moterį paverčia vyro tarnaitė, tamsiaodį – baltojo vergu, prastuomenę moko būti nuolankia diduomenei. Ši tvarka liepia prisiminti savo vietą ir kilmę bei juos saugoti.

Taigi žmogus šiandien yra tarp suabsoliutintos prigimties priekalo ir modernistinio konstruktyvizmo kūjo. Atitinkamai ir kovojama dėl atminties ir laiko suvokimo: dėl jų interpretavimo, tarp to, ką reikia tęsti arba pakeisti iš esmės. Todėl vieni prisimena klano namų šilumą, o kiti – kovų istoriją. Tačiau ir konstruktyvistiniai, kovos išugdyti naujieji prisiminimai lavina klausyti ne būties, o ideologijos, tik ne klano, o hegemoninės

klasės, ne namudinių santykių, o totalinės emancipacijos, laikančios bet kokį prisirišimą jausmų ar nuosirdumo silpnybe.

Kiek kitokį kelią siūlo amžino sugrįžimo idėja, susijusi ir su prigimties teorija, ir su savarankiškos, autonomiškos žmogaus-monados vizija. Žmogus, šiuo požiūriu, turi daugelį, ne tik iš vienos giminės linijos kylančių potencialų, todėl yra laisvas rinktis, grįžti, kurti ir vėl rinktis. Monada išsiskleidžia realizuodama vienas ar kitas galimybes bei naujas vizijas, kūrybingus prasimanymus ir reaguodama į palankias ar grėsmingas išorines aplinkybes. Tačiau žmogus gali būti dirbtinai ideologizuojamas, indoktrinuojamas, jo savimonė gali būti pakeista, kaip Ledo Karalienė pakeitė Kajaus sąmonę, užšaldžiusi jo širdį. Vis dėlto išlieka galimas sugrįžimas prie monados (ne giminės) ištakų, prie naujos potencialios

pasirinkimo ir jos aktualizavimo, nepriklausomai nei nuo klanų noro, nei nuo viešpataujančios partijos įsakymo.

Amžinojo sugrįžimo idėja siūlo kitokį nei klaninis, bažnytinis, partinis, klasinis ar nacionalinis prisiminimas. Pirmiausiai tai yra grįžimas prie asmeniškai, o ne tautiškai, reikšmingo mitinio kilmės šaltinio. Skirtingai nei šeimyniniai prisiminimai, gražinantys mums vaikystės kvapus, garsus, jausenas, mito šaltinio gaivinimas įpareigoja kitokioms gyvenimo pareigoms, būtinybei pasirinkti iš naujo gyvenimo kelią. Autobiografinis laikas ne išlaisvina, o susaisto su jau egzistuojančia šeima, įgalina giminišką praeities regėjimą. Priešingai, mitiniai, dažniausiai toteminiai ar vieno bendro legendinio herojaus šaltiniai, taip pat išskleidžia praeitį, tačiau suteikia platesnes pasirinkimo galimybes: vėl ir vėl suktis kolektyvinio arba asmeninio (monados atvejais) grįžimo ratuose, vis iš naujo bandant savo išsipildymus.

Kiek kitokia nei mitinis totemas – prisiminimo strategija, bet tiek pat platus ir įgalinantis yra tikėjimas buvusiais, tačiau pamirštais gyvenimais. Vienas lama mano akivaizdoje yra klausęs: „Kam jums prisiminti buvusius gyvenimus, ar mažai turite problemų šiame?“ Tačiau šis retorinis klausimas tik iš dalies paaiškina situaciją. Iš tiesų, kam su nepakanta prisiminti buvusio gyvenimo skriaudėjus, skolininkus, kančias, nuodėmes, išdavystes, visą bjaurastį... bet kodėl ne džiaugsmus, ne meilę, ne patirtį? Šiaip ar taip mirties vainikuojama užmarštis išlaisvina mus nuo daugybės prisirišimų, priklausomybių, pono ir tarno santykių ir dovanuoja didžiausią šansą atgimti. Kita vertus, reinkarnacijos teorijos kalba apie laipsnišką gerosios patirties gaivinimą, tačiau tai yra sunkiai pamatuojama sugrįžimo

Vienas lama mano akivaizdoje yra klausęs: „Kam jums prisiminti buvusius gyvenimus, ar mažai turite problemų šiame?“

laisvė. Nors reinkarnacijos nuostata saugo mus nuo perdėto nacionalizmo, rasizmo, patriarchalizmo, vis dėlto tas regėjimų netikrumas, besiribojantis su spontanišku prasimanymu, stokoja gilesnio judėjimo trajektorijų, kvapų ir skonių, žodžių ir prisilietimų prisiminimo, ryškių kontekstų, laimės ir meilės landšaftų. Norėdami prisiminti, kaip buvome stepių klajokliai, ir tuo pačiu nustoti niekinti jų papročius, turėtume pajusti paslėptą meilę arkliams, žvaigždėtam stepių dangui, simpatiją kumyso kvapai... Bet ar tai pasiekama be kelionės ten, kur menamai gyvenome, be ilgalaikio naujo vargo, šalčio, alkio, meilės ir keršto? Reinkarnacijų vizijoms duoti tik mūsų tylūs regėjimai, svajų vėjas, nežinomo ilgesio audros.

Tęsiant pokalbį apie negalimus prisiminimus, apie nebūto laiko patirtis, verta jas atskirti nuo „prarasto laiko“ paieškų ir rekonstrukcijų, kurios buvo išskleistos Marcelio Prousto romane „Prarasto laiko beišeikant“ ir vėlesniuose Gilleso Deleuze ir Merabo Mamardašvilio fenomenologinėse interpretacijose. Proustas ieško ne šiaip prisiminimų, o tų, kuriuose būtų įkūnytos daiktiškos ir kūno praktikos, kurios padėtų išskleisti visą prarastą pasaulį. Pastebima, kad romano scenos, susijusios su *madlen* pyragaičiais, atskleidžia kvapo, skonio, ritmo (arbatos gėrimas), šventės (šv. Kalėdos) nedalomas sąsajas, kurios saugo vakaro pokalbius, mamos bučinius, aristokratiškos ir manieringos šeimos pasakojimus, svečiavimus ir ilgus pokalbius, nerimą ir išlavintą, subtilų džiaugsmą. Meduolio įgalinta kūniška ir dvasinė įvykio sinergija yra ir esamo, ir atmenamo pasaulių sąveikų rezultatas bei prielaida vienu metu. Šios sinergijos dėka įvykiai ir jausmai įsitvirtina pasaulyje ir tuo užtikrina atmenamo pasaulio tvarumą, lyginant su svajomis, kurioms trūkta kūniškos gravitacijos, daiktinio apčiuopiamumo, pojūčių garantijų. Tačiau palyginime Prousto ir Charles Bukowskio vaikystės prisiminimus, atskleistus romane „Arkliegos kumpis“, sugretinkime jų autobiografinio laiko patirčių sklaidą. Bukowskio vaikystės ir paauglystės pasaulis nusėtas purvinu vočių krauju ir nepakeliamais ligos skausmais, tėvo diržu, keiksmažodžiais, badu ir atskirtimi. Jo baltiniai amžinai pasmirdę krauju, vėmalais, pigiu vynu, cigarečių dūmais. Ir šito laiko negalima prarasti, jis niekur nebesapitraukia. Žiaurios vaikystės įvykių nebeutrina jokios kitos ideologinės istorijos. Bukowskio pasaulis yra visiškai ryškus savo sandara ir kryptim ir jokių spragų kitam pasirinkimui ar amžinojo sugrįžimo mitui nepalikta, kaip nepalikta vietos ir jokiai modernizacijai ar ideologijai. Klasinių santykių, net karo propagandos butaforiškumą, nuolatos įveikia Bukowskio gatvės cinizmas. Prousto laikas yra nostalgiškas, aristokratiškai melancholiškas, kiek depresinis, sentimentalus, o Bukowskio – tiesus ir nuolatos save įveikiantis, nepaliekantis gailesčio nei vienai praeities dienai, nei vienai ideologijai, net pačiam sau. Palyginimui, lietuviški prisiminimai, pavyzdžiui, Juozo Baltušio autobiografinių prisiminimų diologijoje „Su kuo valgyta druska“ gyvenimas taip pat tiesus, kaip reikalauja socialistinis realizmas, iš piemens vargų į proletariškos savimonės kalvę ir, pagaliau, sąmoningą socializmo, t. y. ideologijos rašytoją. Čia praeitis ne atgaivinama ir ne įveikiama, o paliekama kitiems, kaip kovos ir pergalės pamoka.

Poetės Marinos Cvetajevos dienoraščiai ir laiškai parodo mums dar vieną galimybę, kurios beveik neapčiuopsime Prousto, Bukowskio ar Baltušio romanuose: pastangas prisiminti nebūtą gyvenimą ir jį įkūnyti kaip tikrą, t. y. pakeisti vagas, grįžti prie ištakų ir suteikti sau dar vieną, kitokį šansą išsipildyti. Pavyzdžiui, pažvelkime į Cvetajevos laiškus į Vilnių Nataliai Hajdukiewicz (1890–1978) (mergautinė pavardė Giejewska), kuriuose konkuruoja dvi atmintys. Viena atmintis dar labai proustiška, kai bandoma prikelti ikirevoliucinį aristokratės poetės gyvenimo prarastą laiką. Ji, panašiai kaip Proustas meduolį, atmena tėvo prieš karą (iki I Pasaulinio karo) dovanotą pledą, kuris švelnumu, šiluma ir spalva atkuria visą šeimos tvarką ir tikėjimą, stiprias klanines sąsajas ir aristokratų išsilavinimą bei meninį jautrumą. Tačiau revoliucijos, diktatūros

smūgiai, pilietinio karo siaubai, pažeminimas, badas, jos vaiko mirtis iš alkio proustišką laiką ieškojimą paverčia begaline kančia. Tas ikikarinis pasaulis numirė ir jo nebevalia prikelti. Cvetajeva savo laiškuose rašo apie „visiškai pasibaigusį pasaulį, kad net nustoji tikėti, kad jis kada nors yra buvęs (žvelgiu į rudą pledą, paskutinę tėvo dovaną, kuri visur mane lydi nuo 1912 metų, ir galvoju: neįmanoma – tas?! Čiupinėju ir netikiu.“) Kitur minėtuose laiškuose Cvetajeva kviečia draugę į savo pasaulį, pasižymintį „lemtingu nepanašumu“. Būtent šis „lemtingas nepanašumas“ atveria dialoginę galimybę išsiskleisti savitai, o ne objektyviai, pasauliui, jos lenkiškai legendai.

Susirašinėjimas su N. Haidukievič pažadina jos, Cvetajevos, nenugyventą, neprisimintą galimybę ir tikrovę, dialogą vienu metu. Šis, dar ne atmintis, o tik jos pastanga, yra savo lenkiškosios kilmės, mamos giminės ir fantazijos prisiminimas, kurį buvo suvaržiusi stipri tėvo giminės klanų tradicija. Jos motina buvo lenkų kilmės grafinė Maria Leduchowska, o močiutė (pagal mamos liniją) – lenkų dvarininkų palikuonė Maria Bernacka. Būtent močiutės giminės atverta gyvenimo ir savijautos perspektyva Cvetajevai buvo nauja: tolima, romantiška – iš esmės kita. Tačiau ją, kaip galimą alternatyvą dingusiam prieškarui Rusijos pasauliui, sustiprino susitikimai Paryžiuje su Bernacka'jos giminės linijos atstovais ir susirašinėjimas bei šilta draugystė su Hajdukiewicz. Šis naujas lenkiško (ir veikiausiai LDK) dvaro pasaulis buvo jos, Cvetajevos, nenugyventa, neprisiminta tikrovė. Ji suprato esanti lenkų dvarininkų palikuonė ir jos charakteris, jos išdidumas, jos drąsa ir ryžtas yra būtent šis naujas, nematytas, nepatirtas kelias.

Natalija kartu su šeima tarpukariu, karo metu ir pokariu gyveno Užupyje, Polocko gatvėje. Sena ir garsi Hajdukiewicz'ių giminė ir Natalijos šeima buvo aktyvi Vilniaus lenkų kultūrinio ir politinio gyvenimo, opozicijos sovietams ir pasipriešinimo naciams dalyvė. Atitinkamai, Haidukevičiai nukentėjo dėl prieškarui ir pokariui sovietų persekiojimų, vokiečių okupacijos metu, dėl trėmimų. Natalijos protėviai pagal mamos liniją Giejewskiai buvo LDK Ukrainos kilmės didikai. Nesantaika su sovietais lėmė tai, kad visa Hajdukiewicz'ių šeima pokario metu buvo ištremta, išdraskyta, o jos archyvai buvo konfiskuoti ir, veikiausiai, sunaikinti.

Cvetajeva atkuria savo kitą tikrovę kūno, gilinamo prisiminimo ir materialinių ryšių perspektyvoje. Naują materializuotą pasaulį jai atvėrė samprotavimai apie veidą ir charakterį: „Iš L. M. Bernacka'jos mano lenkiška nosis ir maištas,“ – rašė Cvetajeva užrašų knygelėje 1933 metais. Svarbu pastebėti, kad ši nauja perspektyva būties požiūriu yra ne pramanas, fantazija, o jos, kaip unikalios save išskleidžiančios monados, perspektyva. Leibnizo monadologijos požiūriu kiekvienas mūsų turime daugelį mums – monadoms – potencialiai duotų išsipildymo galimybių. Gyvenimui bėgant jos niekur nedingsta, tačiau sunkėja sąlygos joms realizuoti. Jos turi tapti kūnu, procesu, gyvenimu, įvykiais, aistringais dienoraščiais, eilėmis, biografija, pagaliau, istorija.

Cvetajevos laišškai Hajdukiewicz yra kupini noro su tolimos giminaitės ir kartu nuoširdžios draugės pagalba atsiskleisti naujame tikrovės horizonte, išlikti poete, asmenybe... Ji mokosi alsuoti kitokia savimone, visai kitais įvykių vertinimais, vertybėmis, naujomis pažintimis. Atsisakymas ieškoti prarasto prieškarui laiko ir nesutikimas priimti, pripažinti naujo modernizacijos laiko, atvira poetinė širdis ir gilus cinizmo stoka paskatino ją alternatyvios galimybės paieškai, kuri būtų ne reinkarnacijos regėjimas, o apčiuopiama, gyva patirtis.

Naujas Cvetajevos vaizduotės šaltinis, atsiskleidęs tarp Paryžiaus ir Vilniaus, mažai ką bendro turi su dabarties Prancūzijos ir ypač Lietuvos sostinėmis. Todėl tas laiškų dialogas, kuriame poetė gaivino ir realizavo savo turimos atminties ir geidžiamos vaizduotės sąveikas, negailingai prasilenkė su dabartine Lietuva. 2001 metais Vilniuje, Užupyje, rasti jos laišškai beveik (be kelių publikacijų) nesukėlė jokio susidomėjimo Lietuvos kultūrinėje padangėje, nors buvo laikomi didžiausiu atradimu pirmiausiai Rusijoje, Prancūzijoje, Kanados slavistų pasaulyje ir Lenkijoje. Šis lietuviškas

Norėdami prisiminti, kaip buvome stepių klajokliai, turėtume pajusti paslėptą meilę arkliais, žvaigždėtam stepių dangui, simpatiją kumysų kvapui... Bet ar tai pasiekama be kelionės ten, kur menamai gyvenome, be ilgalaikio naujo vargo, šalčio, alkio, meilės ir keršto? Reinkarnacijų vizijoms duoti tik mūsų tylūs regėjimai, svajų vėjas, nežinomo ilgesio audros.

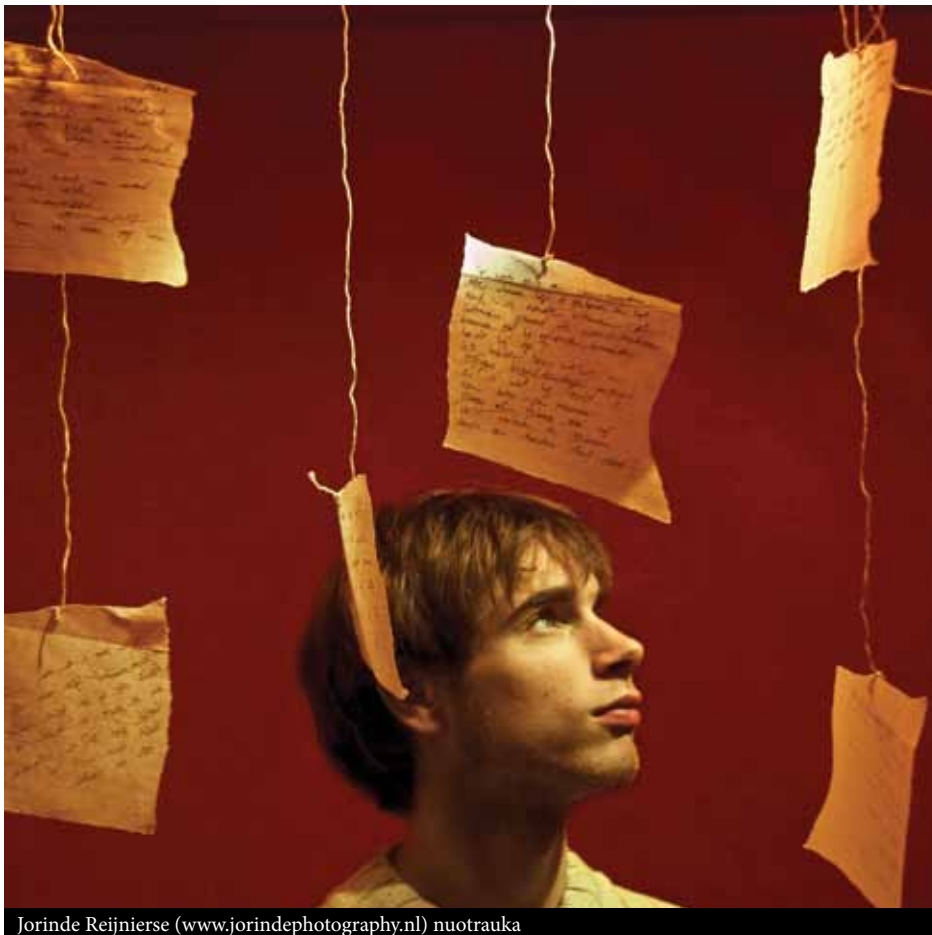
nesidomėjimas Hajdukiewicz'iais, tarpukario lenkiško Vilniaus kultūrinio gyvenimo ir ryšiais, svajonėmis yra panašus į sovietų apatiją Rusijos aristokratų dramoms, jų badavimui ir mirtims. Kiek mažai buvo sovietams reikšminga Cvetajeva, lygiai tiek pat nesvarbūs dabar tapo jos laišškai Lietuvai.

Leibnizo barokiniam pasauliui išsiskyrimai ar gyvenimų nesankirtos yra nemažiau svarbūs nei būties klosčių susiliejimai ir sukurti gyvenimo labirintai. Didžiosios atskirtys suteikia šansą vėl grįžti prie savo šaltinių, prie neviešpataujančių, nutylėtų gyvenimo galimybių ir žadinti jas prisikėlimui bei galiai. Tačiau atminties jausmus temdantys kultūrinės nuosavybės ir tautinės vienovės ideologiniai siekiniai užgožia skirtumų pajautą, kitos meilės žavesį, jautrumą nesankirtoms, prasilenkimams, lūžiams ir prisikėlimams.

Tomo Pabedinsko nuotraukos

Užmiršti, kad atsimintum

Jorinde Reijnerse (www.jorindephotography.nl) nuotrauka

Man niekada nebuvo sunku atskirti pramaną nuo tikrovės. Keblumų kildavo, kai reikėdavo atskirti prisimintą pramaną nuo prisimintos tikrovės. Tai visai kas kita. Visuomet jaučiau skirtumą tarp to, ką iš tikrųjų mačiau ir ką įsivaizdavau matęs. Tačiau laikui bėgant pasidaro nelengva atskirti tikrus įvykius nuo prisimanytų išgyvenimų. Atmintyje nėra atskirų skyrelių dalykams, kuriuos mačiau ir girdėjau, ir dalykams, kuriuos susikūriau vaizduotėje. Turiu tik vieną atmintinę, kur privalo išsitemti ir jusliniai praeities potyriai, ir prabėgusio laiko vaizduotės kūriniai, o viskas drauge sudaro tai, kas vadinama atmintimi. Tačiau kai retkarčiais supainioju tas dvi kategorijas, kai kada pamatau, kad atsakė atmintis. Tai mažų mažiausiai netiksliai formuluotė. Kai ką nors prisimenu kaip tikrą išgyvenimą, nors esu tik sapnavęs, kalta per daug gera mano atmintis. Kad išvis sugebu prisiminti įvykius, kurie vyko tik mano sąmonėje, visada laikiau atminties pergale.

Jostein Gaarder

■ Dalius Jonkus

Filosofas, VDU Humanitarinių mokslų fakulteto
Filosofijos katedros vedėjas

Atminties kaip kopijų saugyklos modelis

Tradicinės atminties sampratos naudojasi atminties, kaip įsimintų daiktų reproduktoriaus, modeliu. Jis dažnai apibūdinamas kaip paveikslų ar fotografijų sąmonė. Esą susidurdami su įspūdingais daiktais ar įvykiais žmonės jau tiesioginio suvokimo metu susikuria atitinkamus vaizdinius apie juos. Vėliau šie sąmonės įspaudai gali būti aktyvuojami taip, kad prisiminimas išskyla kaip patirto daikto kopija. Kitaip sakant, atmintis yra apibūdinama kaip tokia vaizdinių saugykla, iš kurios prireikus galima visada išsitraukti vieną ar kitą kopiją. Atminties, kaip kopijų saugyklos, modelis leidžia paaiškinti, kodėl vieni prisiminimai yra ryškesni už kitus. Esą kopijos gali būti daugiau ar mažiau išblukusios, laikas taip pat gali nutrinti akivaizdžius įspaudus. Traktuojant atsiminimus kaip originalių daiktų kopijas išskyla nemažai sunkumų. Visų pirma prisiminimų vaizdiniai atsiduria kartu su suvokimo ir vaizduotės vaiz-

diniais vienoje terpėje, kur nelabai aišku, kaip jie gali būti atskiriami. Aišku, kad suvokimo vaizdiniai yra atsiminimų vaizdinių prielaida, nes atsiminimai yra ne kas kita, kaip suvokimuose sukurtų vaizdinių pakartojimas. Vaizduotės vaizdiniai modifikuoja suvokimo vaizdinius daug radikaliau. Vaizduotė ne tik transformuoja, bet ir atveria patirtyje dar neaktualizuotas galimybes. Kita vertus, toks sąmonės, kaip vaizdinių saugyklos, modelis suponuoja galingą savimonę, kuri ne tik atskiria suvokimo, atsiminimo ir vaizduotės vaizdinius, bet ir gali šiuos vaizdinius palyginti su pačiais daiktais. Tokios savimonės postulavimas reiškia, kad daiktai, priešingai nei anksčiau tvirtinta, gali būti pasiekiami ne tik per suvokimo, atminties ir vaizduotės vaizdinius, bet ir tiesiogiai. Galima daryti prielaidą, kad vaizdiniais operuoja tik atmintis ir vaizduotė, o suvokimas susijęs su pačiais daiktais, bet ne su vaizdiniais. Tokiu atveju suvokimas būtų tiesioginė daikto pagava, o atsiminimai ir vaizduotė operuotų tikrai originaliai suvokto daikto vaizdiniais-kopijomis. Toks atminties, kaip vaizdinių-kopijų kaupyklos, modelis pačią atmintį traktuoja kaip visiškai statišką originalių tiesiogiai patirtų daiktų reproduktivumą. Atmintis tada suvokiama kaip atkartojimas to, kas jau buvo. Atmintis yra tikrai

blankus originalių daiktų ir patirčių atspindys. Bet tokiu atveju nepastebimas atminties ir visos sąmonės dinaminis pobūdis. Nepastebima kaip atmintis ne tik reprodukuoja, bet ir reorganizuoja mūsų išgyvenimus.

Atminties ir laiko dinamizmas

Kodėl atminties, kaip kopijų saugyklos, modelis yra nepakankamai dinamiškas? Laikantis šio modelio prisiminimai suprantami kaip statiški vaizdiniai, atsirandantys mūsų galvose kai juos sužadina tam tikri impulsai. Tačiau atidžiau pažvelgus aiškėja, kad prisiminimai neatsiranda kaip paveikslėliai, kurie, skirtingai nuo kitų paveikslėlių, yra pažymėti ženklu „praeitis“. Prisiminimai išgyvenami dinamiškai, nes jiems yra būdinga tekmė. Kitaip sakant, prisiminimuose man iškyla ne šiaip atskiri įspūdžiai, bet tokie išgyvenimai ir juose duoti dalykai, kuriems būdingas tęstinumas. Štai aš prisimenu savo pirmąjį laikrodį ir tai, kad gavau jį dovanų dešimtojo gimtadienio proga, prisimenu kaip tą laikrodį nešiojau ant rankos ir kaip vakare nusiimdavau ir paslėpdavau po pagalve. Prisiminimai man iškyla kaip tarpusavyje asocijuoti daiktai ir jų išgyvenimai. Aš juos matau tarsi vėl išgyvenčiau iš naujo, tačiau jie akivaizdžiai skiriasi nuo to, ką aš išgyvenu dabar, kai rašau šį straipsnį. Įdomu, kad pasinerdamas į šiuos praeities išgyvenimus ir išgyvendamas juos kaip besitęsiančią dabartį, kurioje atrandu ankstesnių išgyvenimų prisiminimus (aš niekada iki tol neturėjau laikrodžio) ar svajones apie ateitį (aš planavau tą laikrodį nešioti visą gyvenimą), niekada neužmirštu, kad ši vėl išgyvenama dabartis yra susijusi su mano dabartimi, kurioje aš sėdžiu prie kompiuterio ir rašau straipsnį.

Kaip įmanomi tokie dvigubi išgyvenimai? Kaip vienos dabarties išgyvenimai provokuoja ir tęsia kitos dabarties išgyvenimus? Tai susiję su patiriamo laiko specifika. Laikas patiriamas kaip besitęsianti dabartis, kuri implikuoja nuorodas į kitas dabartis. Šios implikacijos veikia kaip asociacijų grandinės, kurios veda nuo vieno išgyvenimo prie kito. Pirmiausia jokia dabartis negali būti išgyvenama be pirminės praeities atminties ir ateities anticipacijos. Dabartis tęsiasi tik todėl, kad aš sugebu užlaikyti tai, kas ką tik išgyventa, ir kartu esu atviras ateičiai. Pirminė atmintis leidžia suvokti ne tik suvokiamus dalykus kaip tęstinius (kaip tęsiasi skambanti melodija, kaip tęsiasi ištariamas ar užrašomas žodis ir sakiny), bet ir suvokti, kaip tęsiasi mano paties išgyvenimai, suvokimai, mintys. Laiko išgyvenimui būdingas vidinis sąmoningumas leidžia išgyventi ne tik dalykų, bet ir pačių aktų tęstinumą. Vidinis laiko sąmoningumas yra ne kas kita kaip pirminė savimonės forma, leidžianti susiorientuoti laiko skirtumuose ir aktualią dabartį išgyventi kaip prasitęsiančią į praeitį ir ateitį. Be šios vidinės laiko sąmonės negalėtume ne tik suvokti paprasčiausių dalykų, bet ir koordinuoti judėti ar atsižvelgti į kitų judesius.

Sugrįžkime prie pačių prisiminimų. Kadangi laikui būdingas vidinis sąmoningumas, tai prisimindami kažką ir išgyvendami prisiminimą tarsi dabar patiriamą išgyvenimą, mes neprarandame ryšio su aktualia dabartimi. Būtent todėl galime konstatuoti, kad aš prisimenu savo vaikystę taip, lyg vėl išgyvenčiau tuos džiaugsmus ir rūpesčius. Čia svarbus tas *vėl*. Šis žodelytis nurodo vidinį pasikartojančio išgyvenimo sąmoningumą. Jis tarsi nurodo, kad aš prisimindamas suvokiu ne tik tuos prisimenamus dalykus ar tai, kaip jie buvo išgyventi, bet ir tai, kad tuos išgyvenimus aš patiriu pakartotinai. Nyka-Niliūnas savo dienoraščiuose tokius išgyvenimus fiksuoja taip: „Staigus, fiziškas ir absoliučiai identiškas praeities vaizdo, spalvos, kvapo, judesio arba išgyvenimo pajutimas gražina mane į tuos laikus, kada suaugusiųjų gyvenimo sistemoje aš tebuva suinteresuotas stebėtojas, pats visą laiką užsiėmęs savojo pasaulio botanika, kosmologija ir geografija, – ir gyvenimas absoliučiai tiksliai pasikartoja (kaip šiandien aštriai kvepiančių apynių skynimo epizodas Kryželių pievose), ir aš gyvenu antrą kartą (1989 m. kovo 5 d.)“

Be vidinio laikui būdingo sąmoningumo prisiminimų išgyvenimus tikriausia patirtume kaip vaizduotės fikciją ar net haliucinacijas. Svarbu, kad sąmonė dalyvauja šiuose prisiminimuose ne kaip išorinė viską aprėpianti

Prisiminimai man iškyla kaip tarpusavyje asocijuoti daiktai ir jų išgyvenimai. Aš juos matau tarsi vėl išgyvenčiau iš naujo, tačiau jie akivaizdžiai skiriasi nuo to, ką aš išgyvenu dabar, kai rašau šį straipsnį.

savimonė, bet kaip pačiai laiko tąsai būdingas pasyvus sąmonės dalyvavimas. Pirminė atmintis yra pasyvi sąmoningumo forma, tačiau be jos nebūtų įmanomas aktyviai atkuriantis atsiminimas. Taigi pirminė atmintis, laike besitęsiančių objektų ir aktų užlaikymas yra išgyvenamas ikirefleksyviame lygmenyje, o atsiminimai tada gali būti traktuojami kaip refleksijos analogas.

Atmintis ir refleksija

Paprastai atkuriamas atsiminimas tapatinamas su refleksija. Aš galiu reflektuoti savo pirmąją meilę, nes prisimindamas ją galiu stebėtis savo jaunatvišku naivumu. Šia prasme atmintis negali būti suparastintai traktuojama kaip reprodukcinis atvaizdas. Reikia pastebėti, kad atmintis ne tik atvaizduoja, bet ir modifikuoja bei kūrybiškai išryškina tam tikras detales, kurios galėjo likti neįsisąmonintos tiesioginėje patirtyje. Įsimylėjęs pirmą kartą aš buvau užvaldytas to jausmo ir visiškai susitelkęs į mylimąjį žmogų taip, kad negalėjau kritiškai vertinti savo jausmų. Dabar – kitas reikalas. Esu patyręs šiuos jausmus ne kartą ir todėl prisimindamas pirmąją meilę galiu ją kritiškai vertinti. Taip pat galiu sutelkti dėmesį į tuos meilės išgyvenimų ypatumus, kurie anksčiau man atrodė nesvarbūs. Taigi atsiminimas nėra mechaniskas patirto daikto ar įvykio pakartojimas. Atsimindami mes galime sutelkti dėmesį visai į kitus dalykus nei suvokimo metu. Dar daugiau, refleksija atsiminimuose gali būti daugiapakopė. Dabar aš galiu prisiminti mylėtą žmogų tokį, kaip jis atrodė tada. Matydamas jį, tarsi stovintį man prieš akis, aš kartu suvokiu, jog jis taip atrodė praeityje ir dabar, matyt, atrodo kitaip. Aš prisimenu ne patį žmogų, bet suvokimą to, kai mes susitikome pirmą kartą. Taigi aš modifikuotu būdu dabartiniame suvokime aktualizuoju išgyvenimą, kuriame pasireiškė mylimoji taip, kaip aš ją suvokiau tada. Ar galima tvirtinti, kad dabar aš aktualizuoju tą patį išgyvenimą, kurį išgyvenau susitikdamas mylimąją pirmą kartą? Taip ir ne. Aš tada dar nežinojau, kad ji bus mano mylimoji. Tad prisimindamas aš ne identiškai atkartoju tą išgyvenimą, aš jį išgyvenu modifikuodamas dabartinių išgyvenimų kontekste ir implikuodamas kitas išgyventas patirtis. Tačiau svarbiausia, kad šis prisiminimas yra galimas kaip suvokimas tokio objekto, kuris buvo mano išgyventas praėjusioje dabartyje ir kuris aktualizuojamas dabar vykstančio prisiminimo metu. Tad aš galiu sutelkti dėmesį pirmiausia į patį prisimenamą objektą, antra, į tai, kaip jis pasireiškė tuometiniame suvokime, ir trečia, galiu stebėti kaip jis reiškiasi dabartiniame prisiminime. Atlikdamas tokią daugiapakopę refleksiją aš galiu reprodukuoti ankstesnius išgyvenimus tuo pačiu juos modifikuodamas ir suvokdamas kaip nedabartinius. Tik išlaikant šį dabar ir nedabar vykstančių išgyvenimų sąryšį ir kartu suvokiant jų netapatumą galima ankstesnius suvokimus pakartotinai išgyventi kaip prisiminimus.

Kitas svarbus tokios atsiminimų sampratos aspektas yra tas, kad prisiminimai nebegali būti traktuojami kaip sąmonėje egzistuojantys vaizdiniai. Dabartiniuose išgyvenimuose duoti prisimenami objektai ar jų patirtys gali būti dar kartą dėmesingai stebimi. Negaliu prisiminti objektų neprisimindamas kartu ir to, kaip ir kada jie buvo išgyventi. Jei šis ryšys tarp objekto ir jo išgyvenimo nutrūksta, tada labai sunku ir patį objektą priskirti prisiminimams. Tai gali būti tiesiog vaizduotės objektas.

Atmintis ir užmarštis

Atrodytų, jog atmintis yra visiškai užmaršties paneigimas ir atvirkščiai – užmarštis sunaikina atmintį. Tačiau prisiminimų fenomenologija atskleidžia ne atminties ir užmaršties opoziciją, bet jų tarpusavio dialektinę įtampą. Laikydami tradicinės logikos turėtume teigti, jog nuo dabarties esybės tolstantys prisiminimai praranda savo akivaizdumą, nusidėvi, išblunka ir galiausiai virsta užmarštimi. Tačiau, kaip pastebėjome, atmintis negali būti traktuojama kaip kopijų saugyla. Atsiminimai yra praeitos dabarties aktualizavimas. Šis atminties sampratos pasikeitimas susijęs su tuo, kad pirminė atmintis, kurioje užlaikomas suvokiamo dalyko kontinuumas, yra dvilypė. Pirminė atmintis (retencija) įgalina suvokti dalykus kaip besitęsiančius. Bet ką reiškia šis užlaikytas tęstinumas? Viena vertus, pirminė atmintis yra tai, be ko neįmanoma suvokti jokios diferencijuotos prasmės, kita – pirminė atmintis užlaikydama suvokimo objektą, jį taip pat atitolina. Pirminė atmintis apibūdinama kaip miglotumas, kaip skirtumų ir apibrėžtumo mažėjimas. Kitaip sakant, tokio pobūdžio užlaikymas ne tik tęsia esaties suvokimą, bet ir nutolina nuo esaties, leidžia ją užmiršti. Todėl atmintis dabar nebegali būti laikoma blunkančių paveikslų saugykla. Atmintis yra nuolatinė praeities gelmės reorganizacija ir reinterpretacija dabartyje. Dabarties išgyvenimas ir suvokimas yra galimas tik todėl, kad dabarties atžvilgiu išlaikome nepriklausomybę. Ši nepriklausomybė nuo esaties galima tiek prisimenant, tiek ir užmirštant. Atmintis leidžia dabartį pratęsti, atidėti ir atrasti ją iš naujo. Užmarštis tikslas ne sunaikinti praeitį, bet išlaisvinti dabartį nuo praeities tiek, kad taptume atviri naujos suvokimo sintezės įgyvendinimui. Jei atmintis būtų absoliuti, ji užgriozdintų mūsų sąmonę taip, kad nesugebėtume suvokti nieko nauja, negalėtume abstrakčiai mąstyti ir nesuvoktume tapatybių.

Atmintis – tai indas, užlaikantis laiko tėkmę. Jei indas vandens negali sulaikyti ir išsaugoti, tai toks nutekantis vanduo sutampa su užmarštimi.

Atminties mitologija

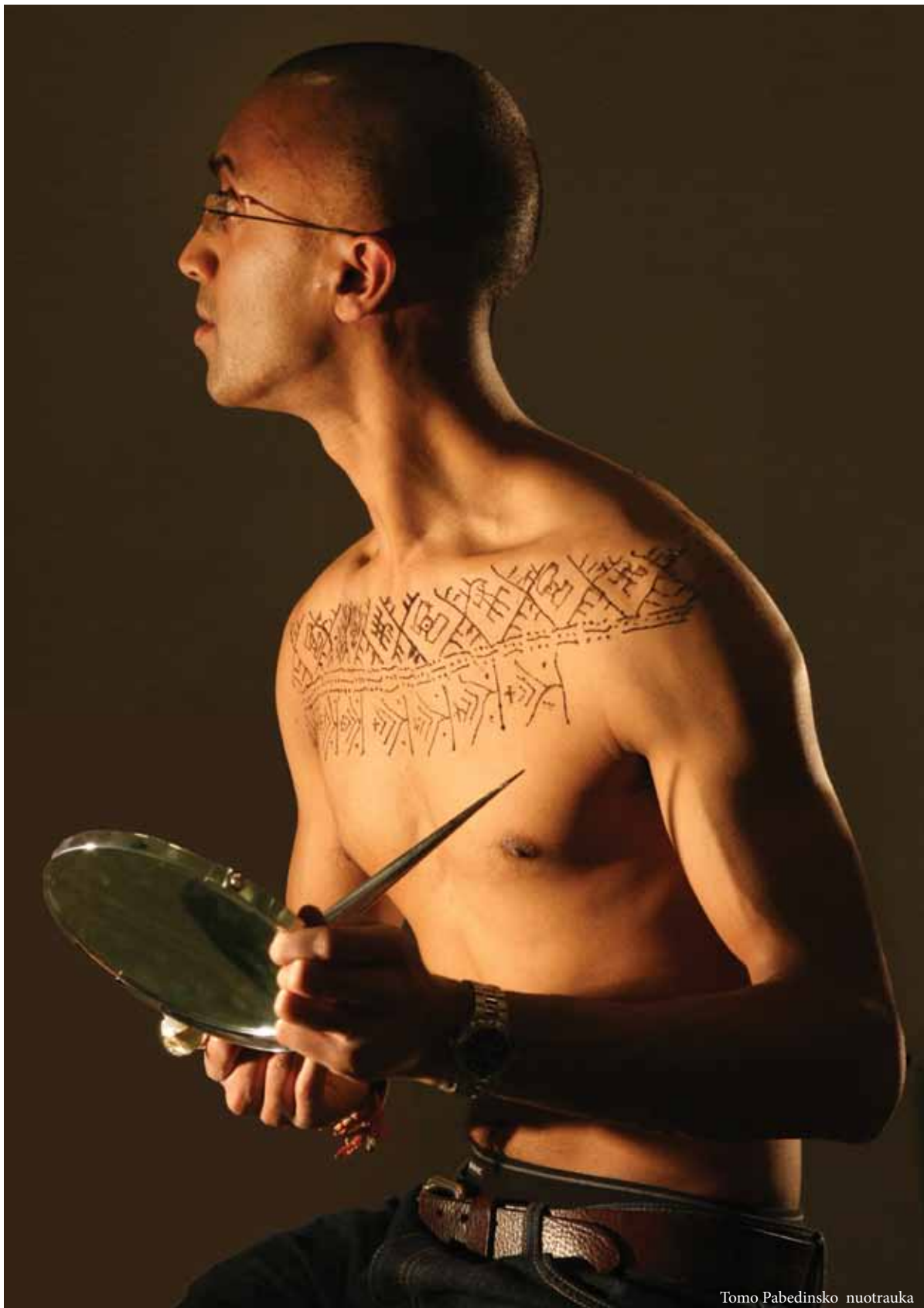
Georgas Hegelis savo filosofijos istorijoje kadaise pabrėžė, kad senovės graikų filosofijos esmė yra susijusi su mnemozine t. y. atminties deive. Šis pastebėjimas nebuvo atsitiktinis, nes mnemozinę senovės graikai suvokė kaip susijusią su žmogaus esme. Tik prisimenantis žmogus gali išlikti žmogumi. Tik atmintis įgalina laisvą ir kūrybišką mąstymą. Platonas savo dialoge „Valstybė“ pasakoja mitą, kuris netiesiogiai paaiškina atminties svarbą. Kaip pasakojama šiame mite, mirusių žmonių sielos prieš sugrįždamos į žemę ir vėl įsikūnydamos patenka į lygumą, kuri reikšmingai vadinama Letės arba Paslėpties vardu. Esą šioje lygumoje teka Ameleto upė, kuri pažodžiui išvertus reiškia „upė, nusinešanti visus rūpesčius“. Atsigėrę šios upės vandens žmonės viską užmiršta. Kitaip sakant, žmogus praranda atmintį. Taip esą atsitinka todėl, kad šios upės vanduo „nesilaikąs jokiam inde“. Indas šiuo atveju simbolizuoja užlaikymo galimybę. Atmintis – tai indas, užlaikantis laiko tėkmę. Jei indas vandens negali sulaikyti ir išsaugoti, tai toks nutekantis vanduo sutampa su užmarštimi. Įdomu, kad šiame mite atmintis siejama su galimybe užlaikyti srautą. Sąmonės, kaip laiko srauto, įvaizdis svarbus ir šiuolaikiniuose filosofiniuose svarstymuose. Laikas gali būti įsąmonintas ir pratęstas tik tada, kai srautas gali būti užlaikytas. Bet tai nereiškia, kad srautas gali būti sustabdomas ir užmarštis neegzistuoja.

Svarbiausia, kad išgyvendami dabartį mes galime būti laisvi jos atžvilgiu. Atmintis leidžia išgyventi dabartį kaip besitęsiančią į praeitį ir net į ateitį. Atmintis esant dabartyje leidžia pasinerti į praeitį ir atidėti kitus dalykus ateičiai. Taigi suprantama, kodėl Hegelis senovės graikų filosofiją susieja su mnemozine – atminties mūza. Ji leidžia laisvai mąstyti ir kūrybiškai tęsti tradicijas.

Ne tik mitai, bet ir šiuolaikiniai meno kūriniai dažnai analizuoja atminties temą vaizdžiai atskleiddami ne tik atminties, bet ir užmaršties ribines situacijas. Paminėsiu tik du atvejus. Pirmasis – filmas „Memento“, kuris akivaizdžiai parodo, kaip neįmanomas tampa žmogaus gyvenimas ir ateities planai net tada, kai atmintis prarandama tik dalinai. Filme pasakojama istorija žmogaus, kuris patyrė traumą ir prarado ilgalaikę atmintį. Herojus prisimena, kas vyko prieš 15 minučių, ir tik po to ateina užmarštis, kuri neleidžia įvykių eigos sujungti į vieną visumą. Tam, kad palaikytų sąmonės rišlumą ir galėtų bent kiek susiorientuoti savo išgyvenimuose, herojus užrašo viską, kas turi padėti atsiminti. Jis tatuiruoja savo kūną, daro momentines nuotraukas, kurias taip pat pažymi užrašais. Nepaisant šių mnemotechninių pastangų tokia dirbtinė atmintis negali jo išgelbėti, nes užrašai neišsaugo išgyvenimų atminties, jie tik primena. Dauguma aplinkinių naudojami tokia herojaus negalia ir manipuliuoja juo savo tikslams. Antrasis pavyzdys –

tai Jorge'ės Luiso Borgeso novelė „Funesas, atminties stebuklas“. Novelėje pasakojama istorija apie priešingą patologijos atvejį, kai atmintis ne prarandama, bet, atvirkščiai, ji yra stebuklingai tobula. Irinėjus Funesas nukritęs nuo arklio prarado sąmonę, o kai ją atgavo, aplinkinio pasaulio suvokimas tapo toks aiškus ir turtingas, kad, pasak Borgeso, jis buvo sunkiai ištveriamas. Kartą pamąstytas ar suvoktas dalykas niekada nebeišsitrindavo. Nepaprastas

suvokimo turtingumas radosi dėl to, kad prisimenantysis galėjo išsaugoti visus savo net ir nepastebimiausius suvokimus, net jei jie buvo išgyvenami vaizduotėje ar sapnuose. Tiesioginius suvokimus lydintys prisimenami suvokimai, svajonės ir sapnai pavertė šiuos suvokimus neįmanomai turiningais. Asociacijų srautas gali tęstis be galo, nes jo neriboja jokia užmarštis. Tačiau tokią neužmirštančios atminties būklę Funesas išgyvena ne tik kaip įvairių suvokimo aspektų ryškumą, bet ir kaip sunkiai ištveriamą realybės spaudimą. Neveltui Funesas savo fenomenalią atmintį lygina su pamazgų duobe. Tai, ką kiti išpila kaip nereikalingas atliekas, jo atmintis išsaugo. Tai susiję su keliais herojaus gyvenimo trūkumais. Pirmiausia, jis negalėjo abstrahuotis nuo suvokiamos įvairovės. Suvokė skirtingus daiktų profilius, bet negebėjo jų sujungti į vieną to daikto idėją. Jis negalėjo suprasti, kaip vienas bendras rūšies įvardijimas (pavyzdžiui, šuo) gali apimti tiek skirtingų savo formomis ir dydžiais individų. Kitaip sakant, patiriamų suvokimų ryškumas ir įspūdingumas neleido ne tik jų užmiršti, bet ir nuo jų atsiriboti, pamatyti ne tik tai, kas juos skiria, bet ir tai, kas juos jungia. Tai sąlygojo Funeso nesugebėjimą mąstyti. Mąstymas pasirodė esąs neįmanomas be skirtumų užmaršties, be sugebėjimo apibendrinti ir atsiriboti mintimis. Visą atmenančio Funeso pasaulis buvo sudarytas vien iš betarpiškai išgyvenamų smulkmenų, todėl jis galėjo suvokimus smulkmeniškai asocijuoti vienus su kitais, bet negebėjo nuo jų atitrūkti, kitaip sakant, negalėjo nutraukti tų begalinių prisiminimų asociacijų grandinių. Tai paaiškina, kodėl Funesas negalėdavo užmigti. Užmigti – tai sugebėti atsipalaiduoti nuo pasaulio, o visus skirtumus prisimenantis Funesas negalėjo atsiriboti nuo pasaulio realybės spaudimo. Norėdamas užmigti Funesas įsivaizduodavo vienalytę nediferencijuotą tamsą arba vieningą upės tėkmę, kuri ištirpina visus skirtumus ir kartu jį patį. Taip netikėtai paaiškėja, kad atmintis yra susijusi ne su tapatybe, bet su skirtumais. Tobula atmintis – tai nesugebėjimas atsitraukti nuo skirtumų ir suvokti tapatybę. Tad, jei atmintis yra sugebėjimas atsitraukti nuo dabarties

Tomo Pabedinsko nuotrauka

pasineriant į praeitį, tai šis atsitraukimas nuo dabarties turi implikuoti savyje ir užmarštį, nes kitaip žmogaus sąmonė bus perkrauta išgyventais patyrimais ir jų skirtumais, kurie neleis ne tik abstrahuotai suvokti tapatybių, bet ir tiesiog užmigti – pasinerti į nediferencijuotą kontinuumą.

Kaip atsitinka, kad sąmonės tapatybės tęstinumo negali garantuoti nei užmarštis, nei atmintis? Kokia yra paradoksali sąmonės būtis, kad ją reikia apibūdinti kaip sugebėjimą užmiršti ir vėl atsiminti, užmigti ir vėl pabusti?

Gebėjimas užmigti ir gebėjimas užmiršti atskleidžia, kad sąmonės gyvenimas nėra vien absoliutus sąmoningumas ir aktyvumas. Didelė dalis mūsų gyvenimo susijusi su neįsąmonintais, pasyviais išgyvenimais. Tai nereiškia, kad galime lengvai supriešinti sąmoningąją ir nesąmoningąją gyvenimo puses, kaip ir aktyviusius bei pasyviuosius sąmonės modusus. Sąmonė yra daugiasluoksnė ir ambivalentiška, tačiau jos negalima apibūdinti vien dualistinėmis kategorijomis.

Kur

gyvena

atmintis

?

■ Leonidas Donskis

Filosofas, Europos parlamento narys, vizituojantis VDU profesorius

Kartą man teko tapti stublinančio dialogo tarp džiazo muzikanto ir publikos liudininku. Tai nutiko 2006 m. spalio 22 d. Kuboje gimusio JAV džiazo trimitininko virtuozo Arturo Sandovalio koncerte „Kaunas Jazz“ festivalyje. Daug ką atvėręs dialogas įvyko po kelių muzikinių kompozicijų, po kurių nebeliko abejonių, kad mes girdime vieną iš didžiausių mūsų laikų trimitininkų, tokią pačią džiazo trimito legendą kaip Sandovalio kūrybos didysis partneris Dizzy Gillespie.

Staiga Sandovalis padarė pauzę ir kreipėsi į publiką: „Kas iš jūsų žinote neseniai mirusį trimito meistrą Timofejų Dokšicerį, kuris gyveno Vilniuje?“ Gal keli vieniši balsai sureagavo į jo klausimą, bet didžioji publikos dalis tylėjo, nors ką tik užė iš susižavėjimo bei atsistojusi plojo džiazo virtuozui ir žmogui-orkestrui (Sandovalis nuostabiai improvizavo ne tik trimitu, bet ir balsu, sykiu vos ne čia pat, scenoje, mokydamas svingo ir improvizacijos jaunus savo grupės muzikantus). Buvo akivaizdu, kad klausimas apstulbino publiką. Juk žmonės susirinko išgirsti pasaulinio garso muzikantą, o ne klausytis istorijų apie niekam negirdėtus ir neįdomius vietos personažus.

„Timofejus Dokšiceris – nuostabus trimito pedagogas ir muzikantas“ – tarė Sandovalis. „Aš noriu pagerbti jo atminimą ir skirti jam kūrinį. Ar šioje salėje yra jo žmona?“ Atsistoję nedidelė kukli moteris – Dokšicerio našlė. „Ačiū Jums“ – linktelėjo jai Sandovalis. Tą akimirką publika man pasirodė sujaudinta šio epizodo, bet netrukus vėl buvo visiškai užvaldyta Sandovalio magiškų ritmų ir garsų.

Kas buvo Timofejus Dokšiceris (1921–2005)? Kodėl Sandovalis nusprendė pertraukti savo koncertą tam, kad pagerbtų muzikantą, kurio pavardė man pačiam buvo galvosūkis, kol nesupratau, apie ką kalbama? Savo didžiulei nuostabai susivokiau, kad tai Ukrainoje gimęs pasaulinio garso trimito meistras, kurio su niekuo nesupainiojamas trimito garsas žavėjo mane dar tada, kai aš prieš daugelį metų mokiausi muzikos ir

studijavau klasikinę muziką per muzikos istorijos pamokas. Juk vienas iš stebuklų tada buvo solo trimito garsas iš Piotro Čaikovskio baletu „Gulbių ežeras“ garsiojo „Neapolietiško šokio“. Kitas unikalios meistrystės perlas – „Kamanės skrydis“ iš Nikolajaus Rimskio-Korsakovo operos „Pasaka apie carą Saltaną“. Trimitininkas, kurio įrašai buvo neatsiejami nuo mano anksti gimusios meilės klasikinei muzikai, ir buvo Timofejus Dokšiceris, kuriam 2011 m. gruodžio 13 d. būtų sukakę 90 metų.

Net ir aš, aistringas melomanas, patekau į savojo laikotarpio ir sąmonės spąstus – nežinojau, kad Dokšiceris vėlyvučiu savo gyvenimo laikotarpiu gyveno ir dirbo Lietuvoje, daug metų praleido ir mirė Vilniuje. Man prireikė Kuboje gimusio amerikiečio pamokos apie jautrumą vietos atminčiai ir istorijai, kad susimąstyčiau apie atminties paradoksą.

Kur gyvena atmintis? Iš kur ji atsiranda? Ar ji yra tik kognityvinis procesas ir kultūros kodų sistema, susiejanti mus su kitais ir bendra praeitimi? Ar ji yra kažkas daugiau – gal jautrumas tam, kas tampa mūsų kalba, kasdienybe, patirtimi ir gyvenimo epizodais, kuriuos mes laikome savaime suprantamais? O gal mes prarastume atmintį, jei mus suptų tik į mus panašūs žmonės, kurie mums netaptų iššūkiu ir būtinybe giliau suvokti save ir savo praeitį bei viską, kas tapo mumis – tuos mus formavusius vaizdus, garsus, pojūčius ir žodžius, kurie yra mūsų tylioji, neįvardytoji, intymiausioji tapatybė?

Ar atmintis gyvena čia, šalia mūsų? Ar ji glūdi mummyse? Ar, priešingai, ji ateina iš kitur? Ar mes tampame jautresni savo aplinkai nei kiti vien todėl, kad fiziškai gyvename čia? Bet juk Europos istorija pilna pavyzdžių, kaip vienių šalių menininkai ir menotyrininkai atrado kitos šalies genijus – Claude’as Monet XIX a. atranda Fransą Halsą ir jo mokyklą Harleme; Théophile’is Thoré – Janą Vermeerį; Édouard’as Manet didžiausiu visų laikų genijumi ir tapytojų tapytoju laikė ispanų baroko genijų Diego Velázquezą (anot jo, *c’est le peintre des peintres*); Vincentas van Goghas Rembrandtą laikė savo mokytoju ir įkvėpėju. Sąrašas ilgas – Williamą Shakespeare’ą į literatūros genijų gretas įrašė tikrai ne anglai, o vokiečiai Johannas Wolfgangas von Goethe ir Friedrichas Schilleris.

Atmintis ateina iš šalies. Ji ateina iš Kito. Mums tik atrodo, kad mes saugome vietos atmintį. Iš tikrųjų ji ateina iš kitur ir saugo mus. Mums reikia mus sukuriančios, įsteigiančios ir apie mus pasauliui pranešančios sensacijos, o tuo metu apie mus pačius pasauliui iš tikrųjų liudija kiti. Nuo nebūties apsauganti atmintis ateina iš kitur. Atmintis gyvena ne čia. Atmintis gyvena kitur.

Mes raminame ir guodžiame save pasakomis apie tai, kad mes, o ne kas nors kiti, saugome savo šalies istoriją ir atmintį. O daug ką šokiruoti galintis faktas yra tas, kad atmintis atkeliauja į mūsų egzistenciją iš išorės, nes ji iš esmės yra mūsų kognityvinis ir egzistencinis dialogas su mūsų pačių ir visos mūsų jautrumo bei sentimento bendruomenės buvimu pasaulyje. Kiti mumyse randa, ką mes prarandame. Mes mirštame, kada pamirštame, kaip pasakytų Milaną Kunderą.

Ko mums skaudžiai reikia nuolatinės ir viską traiškančios kaitos laikais yra saldus melas sau, miela saviapgaulė apie šviesią, išgrynintame teoriniame ir istoriniame modelyje sutelpančią praeitį

– mūsų apsauginį šarvą ir tikėjimo ateitimi versmę. Visa tai būtų žmogiška, suprantama ir nekeltų jokių problemų, jei mums realioje politikoje ir itin praktiniais tikslais nereikėtų politinio-istorinio pasakojimo, kuris pateisintų mūsų dabartinius politinius veiksmus ir moralinius pasirinkimus. O kartais šis naratyvas reikalingas viso labo tik kaip mūsų nūdienos užsienio politikos aspektas arba kodas informacijos bei viešosios komunikacijos sistemoje.

Mūsų keistame amžiuje – nuolatinio savęs atradimo ir apsinuoginimo amžiuje – mums tiesiog nuolatos reikia motyvacijos ir legitimuojančio diskurso, kurį palaiko sensacijos, modernioji didingos praeities išradinėjimo sistema ir sykiu įvairios istorijos, kurios įsteigia ir legitimuoja mus pasaulyje, siųsdamos jam žinią apie tai, kokie mes saviti ir unikalūs. Todėl atminties paradoksas ir yra tas, kad kitiems mūsų dažniausiai reikia

kaip tikrovės ir istorijos dalies, o ne kaip įsivaizduotos bendruomenės, vienijamos kolektyvinio jautrumo ir sentimento.

Tad atmintis, kuri iš tikrųjų išsaugo (o ne ideologiškai steigia) mus, ateina iš šalies. Atmintis negyvena čia. Ji gyvena kitur. O valinga užmarštis yra ne fantazija, o faktas, nes daugeliu požiūrių mes esame ne atminties, o organizuotos ir valingos užmaršties bendruomenė. Mūsų prasmės pojūtis po totalitarinės modernybės su jos pasauliniais karais ir visomis kitomis socialinėmis katastrofomis, tapatybę trinančiomis ir atmintį numarinančiomis traumomis galėtų gimti išsaugant savo dabartį ir

praeitį, užuot save įsteigus kaip tobulą auką arba naują politinę sensaciją. Bet, deja, mūsų atmintis primena paminklus sau statančios tragiškos vaizduotės žaismą, o ne saitus, kurie susieja ir sutelkia sau kritišką savastį ir atvirą tapatybę.

Valingos užmaršties kalavijas krenta ant tų, kurie mums primena mūsų silpnumą ir ydas. Vargu ar atsitiktinis yra tylos ir ignoravimo kerštas Ričardui Gaveliui, kuris yra tiesiog sąmoningai ištrintas iš mūsų viešosios ir oficialiosios atminties, nors visi mes šiam reto įžvalgumo, ironiškam ir aštrios kritinės minties publicistui bei puikiam rašytojui esame skolingi pripažinimą už intensyvumą ir tikslumą, su kuriuo jis identifikavo ir drąsiai įvardijo problemiškesnius mūsų gyvenimo aspektus po nepriklausomybės atgavimo.

Todėl neverta stebėtis, kad atminties ir jautrumo mūsų dabarčiai bei praeičiai mums kartais tenka mokytis iš Kuboje gimusio JAV trimitininko, atvykstančio į Lietuvą priminti apie didį, nors ir stipriai pas mus primirštą trimitininką – Ukrainoje gimusį rusakalbį Vilniaus genijų, neužmirštamą „Neapolietiško šokio“ solistą.

Mes raminame ir guodžiame save pasakomis apie tai, kad mes, o ne kas nors kiti, saugome savo šalies istoriją ir atmintį. O daug ką šokiruoti galintis faktas yra tas, kad atmintis atkeliauja į mūsų egzistenciją iš išorės, nes ji iš esmės yra mūsų dialogas su mūsų pačių buvimu pasaulyje.